

KOMMENTAR TILL JOHAN P. OLSEN, "DEMOKRATI OG POLITISK ORGANISERING I EN KRISETID"

Parlamentet är demokratins hjärta och själ

Marie Demker

Upploppen den 6 februari 1934 i Paris har gått till hävderna som en av den europeiska demokratins svåraste kris. På kvällen tisdagen den 6 februari samlades olika högerextrema, anti-parlamentariska och nationalistiska grupper som till exempel Action Française och Les Jeunes Patriotes på Place de la Concorde i centrala Paris, mittemot det franska parlamentet på andra sidan Seinen. Syftet var att störta republiken, regeringen och förändra politiken. Polisen lyckades avvärja den fysiska stormningen, dock var situationen mycket våldsam. Sjutton människor dödades och ett par tusen människor och många polishästar skadades. Den politiska effekten var också kraftig – center-vänsterregeringen avgick och ersattes med en mer konservativt präglad samlingsregering, den moderata högern närmade sig och legitimerade extremhögern och de anti-parlamentariska strömningarna och det sociala reformarbetet avstannade.

Johan P. Olsen skriver om konstruktiva och destruktiva konflikter för demokratin. En legitim ordning, skriver han, kan upprätthållas så länge de som utövar auktoriteten och de som auktoriteten utövas över har en gemensam uppfattning om legitimitet. Så långt Olsen. År 1934 i Frankrike är det ett faktum att den gemensamma uppfattningen har krackelerat. Men konflikten kan fortfarande vara både konstruktiv och destruktiv, med Olsens vokabulär. Oenighet är oundgänglig, för att inte säga ett villkor, i en vital demokrati. Det är ordningarna för att hantera den som avgör demokratins överlevnad. Och det är där institutionerna kommer in, starka institutioner kan hantera oenigheten, finna kompromisser eller lära oss leva med spänningarna.

Efter upplöppet i Paris den 6 februari 1934 avgick regeringen, den regering som bestod av de partier som vunnit valet knappt två år tidigare. Men inget val genomfördes, istället bildades en ny regering, en konservativt dominerad samlingsregering som exkluderade några av de partier som hade haft framgång i valen 1932. En av dem som ansåg detta var ett helt felaktigt förfarande var

Marie Demker är professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.
E-post: marie.demker@gu.se

den dåvarande parlamentsledamoten Pierre Mendès France. Mendès France representerade Parti Radical, som var den avgående regeringens största parti. Samlingsregeringen leddes av Gaston Doumergue, tidigare president, som skapade en ny regering med Parti Radical (som lett den tidigare) men nu med den moderata högern.

Doumergue avsåg att genomföra en konstitutionell förändring i syfte att stärka regeringsmakten på parlamentets bekostnad. Händelserna den 6 februari 1934 öppnade ett möjligheternas fönster för en sådan förändring som innebar en starkare samordnande roll för premiärministern, svårare att ställa misstroendevotum, möjligheten att regera med dekret och minskade möjligheter för interpellationsdebatter. Nu blev det inte så. Doumergue lyckades inte använda fönstret, som stängdes under sommaren 1934, och den tredje republiken reformerades aldrig. Istället gick den under i juni 1940 när regeringen kapitulerade för den tyska naziregimen och Vichyregimen tillträdde.

Framför allt var det socialliberala Parti Radical – i regeringen – som motsatte sig förändringen. Den unge ledamoten Pierre Mendès France var en av dem som argumenterade emot hela idén med samlingsregering och med ändring av författningen. Argumentet var att parlamentarismen var demokratins hjärta, inte regeringsmakten. Istället för en samlingsregering borde de franska väljarna få säga sitt och ett nytt parlament representera den folkvilja som uppstått efter upplöpan och kuppörsöket den 6 februari. Att många i hans eget parti menade att ett nyval skulle ge högerextremisterna och nationalisterna vind i seglen bet inte på Mendès France. För honom var inte möjligheten att maximera sitt eget partis inflytande avgörande utan istället det faktum att parlamentet som institution måste visa sig motståndskraftigt. Ett nyval var ett sätt att göra motstånd och inte acceptera att en regering kunde bytas ut för att en högerextrem mobb hade krävt det.

I Olsens vokabulär skulle jag säga att det Mendès France argumenterade för var att återställa legitimiteten mellan de styrande och de styrda. På samma grunder kan man hävda att motståndet mot en revision av tredje republikens författning var ett försvar för parlamentet som institution. Utifrån ett maktstrategiskt perspektiv var det inte en bra idé att utlysa nyval, men om man istället anlägger ett demokratistategiskt perspektiv så hade det varit klokt. Sannolikt var det en liknande logik som låg bakom president Emmanuel Macrons beslut att upplösa Nationalförsamlingen efter valet till Europaparlamentet 2024. Han noterade att valet i Frankrikes fall visade en kraftfull politisk förskjutning och därmed en spricka i den gemensamma legitimiteten också för den nationella valda församlingen. Då återstår inget annat än att vända sig till folket igen. Allt för att bibehålla institutionens demokratiska legitimitet.

I sin text lyfter Olsen fram demokratiska kriser som förändringspotential. Krisen kan ge låsningar, blockeringar och polarisering, ungefär som i den svenska politiken idag. Men krisen kan också belysa och stärka de normer,

logiker och maktrelationer som formar samhället. Och, eftersom människor inte föds som demokrater, som Olsen skriver, så kan vi ställa oss frågan vilka institutioner som gör det möjligt för en befolkning att utvecklas moraliskt och praktiskt i relationen mellan styrda och styrande. I krisen 1934 stod två lösningar mot varandra – dels att ersätta den valda och parlamentariskt stödda regeringen med en neutral dito och stärka regeringsmakten, dels att upplösa parlamentet som helhet och gå tillbaka till folket och be om ett nytt mandat för en ny regering. Enligt min uppfattningar hade det varit det sistnämnda som hade säkrat legitimiteten för demokratin och institutionens demokratiska förmåga snarare än det som valdes.

I sin avslutning diskuterar Olsen tre tänkbara utfall av den kris som den västerländska liberala demokratin just nu genomlever: 1. Kollaps för demokratin, 2. Institutionellt segt motstånd återvinner demokratin, 3. Demokratin återföds i delvis nya organisatoriska kläder.

I den franska republiken har demokratin genomgått en mängd kriser och varje gång återkommit i nya former. Men, det bör understrykas, den parlamentariska komponentens inflytande har steg för steg reducerats. Förklaringen till den utvecklingen ligger i att parlamentets inre konflikter underminerat förmågan till reformer och att externa chocker som politiska upplopp, kupp försök och krig har krävt politisk genomslagskraft. Den svenska utvecklingen fram till för drygt tio år sedan präglades snarare av fredliga växlingar vid makten, blockpolitik men också många kompromisser i riksdagen. Men något hände när den så kallade kontraktsparlamentarismen fick allt större betydelse för de politiska beslut som fattades. Med hjälp av skrivna (eller oskrivna) avtal kom partier överens om både former och innehåll i politiken, utan att dessa underställdes väljarnas bedömning. Inte heller kunde de upprättade avtalen påverkas av det svenska utredningsväsendet, myndigheters bedömningar och granskningar av oberoende parter. Det som avtalats skall genomföras oavsett kritik, opinionsstöd och debatt i parlamentet.

Decemberöverenskommelsen (DÖ) tillkom som ett svar på en politisk kris, åtminstone i svenska termer. Det är begripligt men var ändå första steget bort från parlamentets unika roll. Om vi tittar på det franska fallet från 1934 så fanns möjligheten till nyval, precis som det gjorde i Sverige 2014–15. Men partierna skydde nyvalet och gjorde därför en formell överenskommelse om att släppa fram regeringens budget, oavsett färg, även om det var en minoritetsregering. Nästa överenskommelse som kom 2018–19, Januariavtalet (JA), var även det ett svar på en politisk kris, i Sverige var det plötsligt omöjligt att bilda regering! Men återigen skydde partierna nyval. Regeringspartiet Socialdemokraterna ingick hellre en sakpolitiskt smärtsam politisk överenskommelse. Januariavtalet var sakpolitiskt och detaljerat på ett helt annat sätt än DÖ och innehöll 73 punkter som skulle genomföras oavsett valresultatet. I den tredje överenskommelsen har kontraktet drivits ännu längre, nu är det inte ett svar på en

politisk kris utan Tidöavtalet är en detaljerad policymanual för att garantera en minoritetsregering makt utan att det största partiet är del av den regering vars ansvar väljarna skall utkräva i valet 2026.

Min uppfattning är att i de första två fallen (DÖ och JA) hade svensk demokrati och svenska väljare mått bättre av att få rösta igen när partierna inte lyckades förhandla fram en beslutsam regering. I det tredje fallet, Tidö, borde alla de partier som utövar regeringsmakt på detta kontrakts grund varit del av regeringen. Parlamentet är svenska folkets representativa församling och det är där regeringen skall få stöd för sina förslag och sin budget, inte genom att regeringen inleder mandatperioden med en lista på detaljerade punkter överenskomna med ett annat parti. En regeringsförklaring är en riktninggivare, ett kontrakt är istället en lista att bocka av med parlamentet som transportkompani.

Svensk demokrati hotas nu därför från två håll, dels från auktoritära krafter som underminerar rättsstaten och de liberala rättigheterna, dels från praxisen med ingångna överenskommelser mellan partier (de styrande) som exkluderar öppen prövning, utredning och konstruktiva konflikter (bland de styrda). Det som ibland kallas kontraktsparlamentarism riskerar att minska legitimiteten hos parlamentet som folkets representanter. En utveckling i den riktning som kontraktsparlamentarismen pekar skulle göra demokratins viktigaste arena alltmer tandlös.

Men en utveckling där parlamentet återigen blir den arena där kompromisser ingås, förhandlingar genomförs och reformer skapas kräver också att partierna förändras. Om parlamentet som institution skall återfödats i nya kläder eller återvinna demokratin krävs att partierna återigen använder den arenan för att artikulera, kanalisera och forma politiska förslag och kompromisser. Kontraktsparlamentarism är en form av anti-parlamentarism. Och därmed på lång sikt ett hot mot demokratins institutioner.